

O sociální spravedlnosti

Peter Koller*

Myšlenka sociální spravedlnosti, čili myšlenka, že společnost jako celek je řízena jistými požadavky spravedlnosti, má dlouhou tradici. Nacházíme ji již ve spisech velkých myslitelů starověkého Řecka, například Platóna a Aristotela. Přesto je však termín „sociální spravedlnost“ spíše moderní. Objevuje se až v průběhu průmyslové revoluce, kdy lidé začali vnímat svou společnost jako formu určitého sociálního soužití a spolupráce a taky i jako politicky uspořádané společenství. V následujícím výkladu se chci zabývat *moderní, současnou* koncepcí spravedlnosti, která se rozvíjí v Evropě v posledních dvou stech letech a je všeobecně přijímána i dnes, ačkoliv z různými výhradami a kritickými přístupy.

S ohledem na tento cíl budu v úvodu svého výkladu věnovat pozornost několika poznámkám týkajícím se pojmosloví spravedlnosti vůbec. To znamená, pokusím se vymezit pojmový rámec, ve kterém je pojem spravedlnosti zakotven. Za druhé chci podat obecnou definici tohoto pojmu, jenž by korespondovala s různými politickými výklady, jako třeba liberalismem či socialismem. Za třetí se hodlám věnovat otázce společenských statků, jež hraje velmi významnou roli v myšlence sociální spravedlnosti. Nakonec se pokusím vymezit základní požadavky, které tvoří jádro moderní koncepce sociální spravedlnosti.

* Prof. Peter Koller, Právnická fakulta Graz

1. POJMOSLOVÍ SPRAVEDLNOSTI

Spravedlnost je částí *morálky*, čili podmnožinou těch standardů lidského chování, o nichž tvrdíme, že jsou všeobecně platné, ovšem za předpokladu, že je akceptujeme. Samozřejmě, že spravedlnost je nejdůležitější částí morálky, jelikož její standardy vyjadřují nejen to, co je dobré a co špatné, ale i to, co je *správné* a *nesprávné* v našich vztazích k jiným lidem. Takže spravedlnost je soustava morálních standardů sociální interakce, které jsou považovány za závazné. Jinak řečeno, spravedlnost řeší mezilidské morální nároky a povinnosti, morální *práva* a *povinnosti*, či ještě lépe: *právo*. Přesto však pojem spravedlnosti, jak je používán v běžném jazyce, nezahrnuje všechna morální práva a povinnosti. Ve většině případů je tento pojem používán ve specifitějším významu, který označuje zvláštní druh lidského chování: souvisí se společenskými konflikty o výhody a nevýhody mezilidských vztahů a sociální interakce, zkrátka a dobře, souvisí se *statky a potřebami společenského soužití a spolupráce*. O tomto specifickém významu se diskutuje tehdy, když říkáme, že spravedlnost vyžaduje, aby se každému dostalo „toho, co mu náleží,“ neboli, jak říká velmi známá latinská věta, „*sum cuique*“.

Ale co to znamená? Jaká jsou kriteria, která nám říkají, co komu náleží? Abychom se vypořádali s touto otázkou, je nutné podívat se poněkud blíže na komplex pojmů a významů vztahujících se k spravedlnosti. Nejprve bychom si měli všimnout, že existuje velké množství objektů, na které lze použít termíny „spravedlivý“, „nespravedlivý“ atd. Tyto objekty – nazvěme je *referenčními objekty spravedlnosti* – zahrnují osoby, lidské činnosti, společenské normy, společenské instituce, společenské struktury, celé společnosti a dokonce i mezinárodní vztahy.¹

I když se tyto objekty od sebe podstatně liší, přesto jsou spolu určitým způsobem vzájemně propojeny. Některá z těchto propojení jsou na první pohled zřejmá. Když nazveme *osobu* jako spravedlivou, máme obvykle na mysli, že ona nebo on má ve zvyku jednat spravedlivě.

Lidské jednání se označuje za spravedlivé, pokud odpovídá určitým pravidlům lidského chování, sociální instituce se označují za spravedlivé, pokud se má za to, že jsou založeny na spravedlivých normách, a *sociální struktury*, tedy výsledky sociální interakce, jsou pokládány za spravedlivé, pokud vycházejí ze sociálních zvyklostí, které se řídí spravedlivými pravidly. Tyto poznatky nám ukazují, že dva z těchto referenčních objektů jsou základní, jelikož ty ostatní jsou na ně vázány. Jde o lidské jednání na straně jedné a sociální

normy na straně druhé. Takže budeme věnovat pozornost hlavně jednání a normám.

Kdy je lidské *jednání* spravedlivé? Jaké požadavky musí být splněny, abychom hodnotili určité jednání jako spravedlivé? V tomto stadiu tázání nejsme ještě schopni podat kompletní výčet takových požadavků, neboť stále ještě nebyla zodpovězena otázka, jestli lze takový výčet vůbec provést. Standardy spravedlnosti, jimiž se poměřuje lidské jednání, jsou nejen sporné, ale také závislé na druhu a souvislostech konkrétního posuzovaného jednání. Například trestní spravedlnost závisí na odlišných standardech, než spravedlnost v poskytování lékařské péče. Jinými slovy, naše otázka by mohla znít asi takto: Existují vůbec nějaké požadavky, které musí jednání vždycky splnit, aby bylo hodnoceno jako spravedlivé?

Zdá se, že zodpovědět tuto otázku bude snazší, neboť při bližším pohledu na používání pojmového aparátu spravedlnosti zjišťujeme, že existuje alespoň *jeden požadavek*, který musí jednání na jakékoliv úrovni splňovat, aby bylo označené za spravedlivé. Bez ohledu na jakékoli další vznášené požadavky, spravedlivé jednání musí vždy odpovídat určitému *obecnému pravidlu*, které zavazuje jednajícího konat ve všech podobných případech stejně. To znamená, že jednání, které podléhá požadavkům spravedlnosti nikdy není jednáním svévolným, ale vždy jednáním vedeným obecnými pravidly. Stručně řečeno, *stejně případy jsou řešeny stejně*. Tomuto požadavku se říká *princip formální spravedlnosti*; formální v tom smyslu, že všeobecně vyjadřuje nutný předpoklad spravedlnosti. Mimochodem, tento princip je velice úzce spojen s obecným principem morálky, čili principem zobecnění, podle kterého jakýkoliv morální soud předpokládá obecnou normu. A jak už jsem uvedl, formální spravedlnost vyžaduje, abychom ve všech případech, kdy naše jednání podléhá spravedlnosti, vyhověli obecným pravidlům, čili řešili stejné případy stejně.²

Tento požadavek je však málo akcentován, neboť je úplně indiferentní to, jakému pravidlu by naše jednání mělo vyhovět. Většina z nás by váhala nazvat spravedlivým takové jednání, jež sice vyhovělo obecnému pravidlu, ale samo o sobě je považováno za nespravedlivé. A právě tohle vede k otázce o spravedlnosti *sociálních norem*: Jaké jsou požadavky, které musí splňovat pravidla lidského soužití, aby byla hodnocena jako spravedlivá? Tyto požadavky, označované jako požadavky *materiální spravedlnosti*, jsou mnohem důležitější, než princip formální spravedlnosti, neboť nás vybavují základními pokyny, jak utvářet naše vlastní chování a jak hodnotit lidské záležitosti. Zatímco však princip formální spravedlnosti je téměř všeobec-

¹ Srov. SIMPSON, E.: The Subjects of Justice. *Ethics* 87, 1979–80, str. 1–17, nebo DREIER, R.: Recht und Gerechtigkeit. In: GRIMM, D. (red.): *Einführung in das Recht*. Heidelberg 1985, str. 98.

² Srov. PERELMAN, CH.: *The Idea of Justice and the Problem of Argument*. London 1963, str. 6, nebo RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 58, nebo WEINBERGER, O.: Einzelfallgerechtigkeit. In: WEINBERGER, O.: *Logische Analyse in der Jurisprudenz*. Berlin 1979, str. 164–194.

ně uznáván, požadavky materiální spravedlnosti jsou přinejmenším dosti diskutabilní.

Někteří teoretici popírají, že by vůbec existovaly nějaké odůvodněné a všeobecně přijatelné standardy materiální spravedlnosti.³ Tento skepticismus považují však za poněkud neuvážený. I kdyby byla pravda, že žádné materiální požadavky uplatňované na všechny druhy sociální interakce neexistují, neznamená to, že vůbec neexistují přijatelné standardy materiální spravedlnosti. Jelikož se požadavky spravedlnosti týkají různých forem společenských vztahů lišících se v mnoha ohledech, je samozřejmě těžko představitelné, že by tyto požadavky mohly být převedeny na společného jmenovatele, resp. na nějaký konkrétní princip či soustavu principů, které by pokryly všechny formy sociální interakce, jako třeba podělení se o koláč, koupi jízdního kola nebo potrestání krádeže. Tento poznatek ukazuje, že pokud existují nějaká rozumná a přijatelná kritéria materiální spravedlnosti, neuplatňují se na všechna konání podléhající spravedlnosti obecně, ale pouze na specifické formy společenského jednání. Proto je nutné rozlišovat mezi různými formami sociální interakce, abychom zjistili, zda existují či neexistují nějaká přijatelná kritéria spravedlnosti, která se k nim vztahují.

Tuto strategii použil již Aristoteles, který je autorem známého rozlišení mezi dvěma druhy spravedlnosti, které zahrnují odlišné formy společenských vztahů: spravedlnosti distributivní (rozdělovací) a komutativní (vyrovnávací). *Distributivní spravedlnost* má co do činění s rozdělováním veřejných postů a poct mezi členy jednoho politického společenství. Podle Aristotela tato spravedlnost požaduje, aby tyto posty a pocty byly udělovány jednotlivcům úměrně k jejich osobním zásluhám. Naproti tomu *komutativní spravedlnost* řeší dva různé druhy dvoustranných vztahů mezi jednotlivci: na jedné straně dobrovolné vztahy, jako třeba smlouvy, a na straně druhé vztahy nedobrovolné, totiž provinění. Aristoteles se totiž domníval, že oba druhy vztahů by mohly být podřazeny pod stejný princip, a to sice princip ekvivalence, podle něhož dobrovolné směnné vztahy požadují, aby směňované zboží mělo stejnou hodnotu, zatímco provinění musí býtti napravována způsobem, který vyrovnává způsobem škodu.⁴

Tato klasifikace je názorná, a proto ne příliš dokonalá. Je především neúplná, neboť si nevšimá použití síly jako formy sociální interakce, jež podléhá požadavkům spravedlnosti. Dále, co se týká druhého typu, tj. spravedlnosti komutativní, v té splývají dva druhy společenských vztahů, které se výrazně liší a musí být od sebe odděleny. Proto je nutné rozlišovat mezi čtyřmi základními formami společenských vztahů,

z nichž každý podléhá specifickým požadavkům materiální spravedlnosti. Tyto formy sociální interakce a jejich odpovídající typy materiální spravedlnosti jsou následující:

1. komunální vztahy – distributivní spravedlnost
2. směnné vztahy – transakční spravedlnost
3. mocenské vztahy – politická spravedlnost
4. deliktní vztahy – nápravná spravedlnost.

Na základě toho bych chtěl dokázat, že tato klasifikace nám umožní i když jen naznačit požadavky materiální spravedlnosti, které jsou ale opodstatněné a obecně sdílené, protože se uplatňují na pravidla sociální interakce. V následujícím výkladu se omezím na několik poznámek k prvním dvěma formám spravedlnosti.

Komunální vztah existuje tam, kde určité množství lidí uplatňuje společný nárok na určité statky (např. proto, že je zdědili nebo je svou společnou prací vyrobili), nebo sdílí nějaké společné povinnosti (např. proto, že mají společný závazek starat se o něco). Jinak řečeno, jednotlivci udržují komunální vztah v rozsahu, v němž sdílejí nějaké společné statky či společné povinnosti, nebo obojí. Lze také říci, že v tomto ohledu reprezentují *společný podnik*, resp. *komunitu*. Spravedlnost pak znamená, že statky a povinnosti společné členům téže komunity byly rozdělovány způsobem, který je přiměřeně přijatelný pro všechny zúčastněné. Toto je koncepce *distributivní spravedlnosti*. Je pravdou, že relativnost kritérií spravedlivého rozdělování v konkrétním společenství do značné míry závisí na specifických souvislostech. Kritéria, která se smí uplatňovat na rozdělování povinností domácích prací mezi členy rodiny, jsou zcela odlišná od těch, která se používají při rozdělování zisku obchodní společnosti mezi její akcionáře.⁵

Přesto však kritéria, jež se mohou uplatňovat na zvláštní formy komunit, mají jeden společný rys: je to právě požadavek, aby statky a povinnosti společného podniku byly rozděleny *rovně* mezi jeho členy, pokud ovšem není nerovné rozdělování ospravedlněno důvody přijatelnými pro všechny zúčastněné z obecného či nezúčastněného úhlu pohledu. To je základní princip distributivní spravedlnosti moderního morálního a politického myšlení, které je založeno na ideji, že každá lidská bytost má být respektována stejně. Při vyloučení ostatních principů je tento princip slabý a abstraktní – není to vlastně nic víc než princip ospravedlnění, který vyjadřuje domněnku ve prospěch rovnosti – ale není to úplně bezobsažný princip, neboť při kombinaci s dalšími hodnotnými informacemi dává těmto argumentům značnou sílu.⁶

³ Srov. ROSS, A.: *On Law and Justice*. London 1958, str. 272, nebo KELSEN, H.: *Reine Rechtslehre*. Wien 1960. str. 393.

⁴ Viz k tomu: ARISTOTELES: *Nicomachian Ethics*. London 1954, str. 1131b.

⁵ Srov. WALZER, M.: *Spheres of Justice*. Oxford 1983, str. 3.

⁶ Srov. BEDAU, H. A.: *Egalitarianism and the Idea of Equality*. In: PENNOCK, J. R.– CHAPMAN, J. W. (red.): *Equality*. New

Oproti komunálním vztahům, *směnné vztahy* představují propojení, prostřednictvím kterého se svobodní jednotlivci, z nichž každý je vybaven zvláštními právy k určitým věcem či způsobilostem, dobrovolně dojednávají na vzájemné výměně některých svých vlastních práv. Vzorovým příkladem takových vztahů jsou samozřejmě smluvní transakce. Spravedlnost si žádá, aby takové transakce probíhaly způsobem, kde žádná ze zúčastněných stran nebude mít důvod stěžovat si na výsledek transakce.

Transakční spravedlnost: v tradičních společnostech byla nejběžnější koncepcí transakční spravedlnosti myšlenka rovnosti, podle níž byla směna pokládána za spravedlivou, pokud ovšem byly vyměňované zboží a služby rovnocenné hodnoty. Tato myšlenka předem předpokládala všeobecně přijatou míru hodnoty, za níž byla obvykle považována odpracovaná doba na výrobě dotyčného zboží. Toto pojetí transakční spravedlnosti je však stěžejně reálné v podmínkách moderních ekonomik s jejich vysoce specializovanou dělbu práce. Proto v průběhu vývoje moderních společností převládla jiná, procesnější koncepce transakční spravedlnosti. Dle této koncepce se směnné transakce považují za spravedlivé, pokud se na nich zúčastněné strany dohodly dobrovolně za podmínek, o kterých se dá předpokládat, že jsou ku prospěchu každé strany. Tyto podmínky zahrnují následující požadavky: všechny strany musí být nositeli stejných občanských práv, jež je oprávnějí uskutečňovat smluvní transakce; musí být dostatečně obeznámeni s podstatnými skutečnostmi týkajícími se předmětů transakce; musí být schopni racionální úvahy, která je zárukou, že jejich rozhodnutí jsou založena na dobře promyšlených individuálních zájmech; a uzavírání smlouvy se musí odehrávat bez jakékoliv přítomnosti násilí, aby žádná ze stran nebyla schopna diktovat podmínky obchodu. Tyto požadavky určují podmínky férového trhu a vycházejí z názoru, že jim odpovídající transakce vedou k výsledkům, na které si nikdo nemůže oprávněně stěžovat.⁷

Co se týče pak dalších forem spravedlnosti, tak mocenské vztahy, ze kterých pramení požadavek politické spravedlnosti, a vztahy deliktů, z nichž vzniká problém nápravné spravedlnosti, tyto formy vztahů jsou *základními typy* sociální interakce a nesmí být zaměňovány s předivem sociálních vztahů, jichž se lidé ve skutečnosti účastní. V sociální realitě jsou lidé pevně vsazeni do komplexu různých sociálních sítí, jako např. rodiny, sousedských vztahů, pracovních vztahů, politických společenství atd., které samy o sobě různými způsoby kombinují výše uvedené základní formy sociální interakce. Například tradiční rodina je společenstvím v mnoha ohledech, avšak často také zahrnuje

emocenské a směnné vztahy mezi svými členy, přičemž někdy může dojít i k potřebě nápravy provinění.

2. POJEM SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOSTI

Sociální spravedlnost, jak je tento termín obvykle chápán, má co do činění s celými společnostmi, či ještě přesněji, se systémem institucí, ústavou či základní strukturou celých společností.⁸ Jelikož společnost jako celek představuje všezahrnující systém společenských vztahů, jež se skládá ze všech druhů sociální interakce, podléhá tím pádem všem výše uvedeným požadavkům materiální spravedlnosti, tzn. je podmíněn distributivní spravedlností do té míry, v níž reprezentuje nějaké společenství (komunitu), jehož členové mají společný nárok na určité zboží či společně sdílejí určité povinnosti. Politickou spravedlností je podmíněn do té míry, že společenský pořádek zakládá orgány, které jsou oprávněny vykonávat moc, jako třeba státní orgány, a je rovněž podmíněn vyrovnávací spravedlností natolik, že musí počítat s výskytem provinění, jež vyžadují nápravu, ať už odškodnění nebo potrestání. To nás přivádí k prvnímu vymezení pojmu *sociální spravedlnosti*. Sociální spravedlnost je úplností těch požadavků spravedlnosti, které se vztahují k základním pravidlům, institucím a strukturám společnosti jako celku.

Pokud chápeme sociální spravedlnost tímto způsobem, je to poněkud složitý pojem, který zahrnuje různé požadavky spravedlnosti různých druhů, jako např. distributivní, transakční, politické a nápravné spravedlnosti. To vede k otázce, jak se tyto odlišné požadavky vzájemně vztahují. Rád bych podotkl, že požadavky *distributivní* spravedlnosti jsou prioritní vůči všem ostatním. Příčina je nabíledni: všechny ostatní druhy spravedlnosti, totiž transakční, politická a nápravná spravedlnost, předpokládají počáteční spravedlivé rozdělení určitých statků. Směnné vztahy jsou možné pouze tehdy, jsou-li jejich účastníci již dříve oprávněni nakládat se statky, které směňují, a jsou proto spravedlivé pouze tehdy, pokud jejich účastníci původně obdrželi svůj férový podíl na základních statcích. Podobně lze argumentovat, co se týče ostatních druhů společenských vztahů a spravedlnosti. Takže distributivní spravedlnost je skutečně základním kamenem myšlenky sociální spravedlnosti.

Přesto však se požadavek distributivní spravedlnosti uplatňuje na společenský řád pouze v míře, v níž dotyčná společnost představuje společný podnik, jehož statky a povinnosti mají být spravedlivě rozdělovány mezi jeho členy. To ale vede k otázce, jestli vůbec a do

York 1967; RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 62; FEINBERG, J.: *Social Philosophy*. Englewood Cliffs 1973, str. 99, nebo MILLER, D.: *Social Justice*. Oxford 1976, str. 24; FINNIS, J.: *Natural Law and Natural Rights*. Oxford 1980, str. 173; RAPHAEL, D. D.: *Equality and Equity*. In: *Justice and Liberty*. London 1980, str. 1-17.

⁷ Srov. LUCAS, J. R.: *On Justice*. Oxford 1980, str. 216.

⁸ Srov. RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 7, 520.

jaké míry máme společnost chápat jako společný podnik. Někteří liberální myslitelé, například F.A. Hayek popírají, že by liberální společnost byla vůbec podmíněna distributivní spravedlností. Kdyby měli pravdu, celá myšlenka sociální spravedlnosti by zanikla. Jejich argument proti distributivní spravedlnosti je následující. Požadavek distributivní spravedlnosti lze uplatnit jen v organizovaných společenstvích, jejichž statky se rozdělují prostřednictvím rozdělovací autority. Taková společenství jsou například rodiny, malé sociální svazky, skupiny spolupracovníků atd. Oproti tomu společnost, kde alokace ekonomických statků má svůj původ především v tržních transakcích, není organizovaným společenstvím, ale *spontánním řádem*, jehož výsledky vycházejí z náhodných vzájemných působení mnoha samostatných jednotlivých jednání, která však nemíří ke společnému cíli. Následně pak typy společností, jako třeba moderní společnosti, nepodléhají požadavku distributivní spravedlnosti. V takových společnostech prostě nedává žádný smysl rozdělovat statky podle jakýchkoliv zvláštních kritérií spravedlnosti.⁹

Tento argument je chybný hned z několika důvodů. Především implicitně předpokládá, že distributivní spravedlnost má co do činění pouze s rozdělováním ekonomických statků. To není správný přístup, protože osobní svobody a občanská práva jsou také rozdělovány statky, které podléhají distributivní spravedlnosti. Výše zmíněný argument proti sociální spravedlnosti pokládá za nezpochybnitelné, že osobní svobody a občanská práva se rozdělují mezi jednotlivce rovným dílem. Takže tím pádem i předpokládá, že alespoň *některé* statky, totiž práva a svobody, mají být rozdělovány spravedlivě mezi členy společnosti. Tento argument proto ve své podstatě odporuje sobě samému. A navíc, tento argument není přesvědčivý, ani co se týče ekonomických statků, protože distributivní spravedlnost nutně nevyžaduje existenci rozdělovací autority. Požaduje pouze, aby bylo možné navrhnout sociální pravidla a instituce takovým způsobem, aby požadavky distributivní spravedlnosti mohly být splněny alespoň do určité míry. A to je možné dokonce i v tržní ekonomice, protože její výsledky závisí především na dvou faktorech: počátečních vlohách jednotlivců a pravidlech, která řídí ekonomické transakce. Jelikož oba tyto faktory jsou určeny právním řádem společnosti, je alespoň do jisté míry možné regulovat výsledky tržní ekonomiky prostřednictvím požadavků distributivní spravedlnosti.

Z toho tedy pramení i neúspěch libertariánského argumentu proti sociální spravedlnosti. Takže požadavek distributivní spravedlnosti se uplatňuje na společnost jako celek, včetně liberálních a diferencovaných

moderních společností. Tato odpověď však nechává stále otevřenou otázku, do jaké míry a v jakých ohledech má být moderní společnost považována za komunitu, která je podmíněna distributivní spravedlností. Abychom tuto otázku zodpověděli, je třeba rozlišovat mezi *třemi typy společenství (komunit)*, a to společenstvím vlastníků, společenstvím spolupráce a solidárním společenstvím.¹⁰

Společenství vlastníků je veřejný vztah mezi určitým počtem lidí, kteří společně vlastní jisté statky, jelikož je – například – společně zdělili či vyrobili během své spolupráce. Případá mi docela jasné, že každá společnost představuje takový druh společenství ve vztahu ke dvěma druhům statků, na něž mají všichni členové společný nárok: tj. k půdě patřící společnosti a přírodním zdrojům na jedné straně, a jejímu kulturnímu dědictví na straně druhé. Tato skutečnost podporuje požadavek distributivní spravedlnosti alespoň tak, že všichni členové společnosti mají nárok na férový podíl z přírodních a kulturních statků v tom smyslu, že musí mít přístup tyto statky obecně přijatelným způsobem využívat.¹¹

Oproti pouhému společenství vlastníků lze *společenství spolupráce* vymezit jako skupinu lidí, kteří se již účastní na systému společné spolupráce při výrobě nějakých statků. Tyto statky však mohou vzniknout jen tehdy, když zúčastnění jednotlivci jsou ochotni nést povinnosti plynoucí ze spolupráce. Můžeme říct, že každá společnost je do jisté míry společenstvím spolupráce. To dokonce platí i pro tradiční společnost skládající se ze samostatných a soběstačných rodin, jelikož i taková společnost musí ukládat svým členům jisté negativní povinnosti v zájmu ochrany svých vztahů. Moderní společnost je však mnohem více společností spolupráce, protože její vysoce diferencovaná dělba práce váže jednotlivce ve všeobecný systém spolupráce, v němž je každý člen nějakým způsobem ovlivněn a závislý na činnostech těch ostatních. Následně pak každý člen společnosti má nárok na férový podíl na výsledcích této spolupráce.¹²

Společenství solidarity je společenství, jehož členové jsou vzájemně zodpovědní starat se v některých ohledech o blahobyt ostatních členů. Vzorovým případem takového společenství je samozřejmě rodina. Lze si klást otázku, jestli společnost má být pojímána jako společenství tohoto druhu. Moderní společnosti se do jisté míry staly společenstvími takového typu. To je způsobeno tím, že menší společenské jednotky (jako třeba velké rodiny, vesnická společenství a místní společenství malého rozsahu), jež dříve byly zodpovědné za choré, postižené a staré jedince, přestaly tuto funkci vykonávat. Takže když nechceme tyto li-

⁹ Viz k tomu: HAYEK, F. A.: *Law, Legislation and Liberty*. In: *The Mirage of Social Justice*. Vol. 2., London 1976.

¹⁰ Viz k tomu: KOLLER, P.: *Gemeinschaft und Gerechtigkeit im Disput zwischen Liberalismus und Kommunitarismus*. In: BALOGH, A. & SCHÜLEIN, J. A. (red.): *Soziologie und Gesellschaftskritik*. Wien 1993, str. 75–109.

¹¹ Srov. STEINER, H.: *An Essay on Rights*. Oxford – Cambridge 1994, str. 231.

¹² Srov. RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 520.

di nechat zemřít hladu, nemáme prostě jinou možnost než chápat celou společnost rovněž jako všezahrnující společenství solidarity.¹³

Stručně lze říci, že společnost v sobě do jisté míry zahrnuje všechny tři typy společenství. Míra této účasti vzrostla v závislosti od rozvoje moderní společnosti, která se stala všezahrnujícím systémem vzájemné spolupráce a závislosti. Moderní společnosti proto jsou do jisté míry podmíněny požadavkem distributivní spravedlnosti. Než se však budeme zabývat otázkou uplatňování požadavku distributivní spravedlnosti, budeme věnovat pozornost principu, který tvoří vlastní jádro sociální distributivní spravedlnosti.

Jak již jsme naznačili, základní princip distributivní spravedlnosti říká, že statky a povinnosti společenství mají být rovně rozdělovány mezi její členy, pokud ovšem není nerovné rozdělení ospravedlněno všeobecně přijatelnými důvody. Když aplikujeme tento princip na institucionální řád společnosti jako celek, dostaneme následující princip, který lze pojmenovat jako *princip sociální rovnosti*. Všichni členové společnosti mají nárok na rovný podíl základních společenských statků a povinností, pokud ovšem nejsou společenské nerovnosti ospravedlněny obecně přijatelnými důvody. Takové důvody musí být natolik věrohodné, aby dokazovaly, že zmíněné nerovnosti jsou nevyhnutelně spojeny se sociálním řádem, který je, dlouhodobě vzato, ku prospěchu všech zúčastněných jednotlivců včetně těch, kteří dostávají méně než ostatní. Podle obecně uznávaného názoru to především platí pro odměny, které se řídí dle osobních zásluh, příspěvky a úspěchy jednotlivců, jim udělená práva a jejich zvláštní potřeby.¹⁴

Ale co z toho plyne? Abychom upotřebili princip společenské rovnosti, musíme znát to, co má být považováno za *základní společenské statky a povinnosti*, a dále musíme vědět, zda existují či neexistují dostatečně dobré důvody, pomocí kterých lze ospravedlnit nerovné rozdělování těchto statků. Touto otázkou se budeme zabývat v další části tohoto výkladu.

3. SPOLEČENSKÉ STATKY A JEJICH ROZDĚLOVÁNÍ

Společenské statky lze definovat jako výhody či užítky, které mají následující rysy: pramení ze sociálního soužití a spolupráce a jsou distributivní v tom smyslu, že jsou rozdělovány mezi jednotlivce tak, aby mohly být využívány a spotřebovávány. Dá se říci, že jsou vzácné a bývají předmětem sporu, jelikož většina

lidí se snaží z nich získat tolik, kolik je jen možné. Na úrovni institucionálního pořádku společnosti nabývají společenské statky formy *osobních práv jednotlivců* k určitým věcem a činnostem, tedy práv, která jsou spojena s odpovídajícími povinnostmi ostatních. Tyto závazky představují *společenské povinnosti*. Jelikož společenské statky a povinnosti jsou touto cestou propojeny, můžeme se pro zjednodušení věci zaměřit pouze na společenské statky. Musíme mít stále na paměti, že společenské statky jsou vždy spojeny se společenskými povinnostmi.¹⁵

Dále bychom si měli být vědomi toho, že ne *všechny* věci, po kterých většina lidí touží, podléhají distributivní spravedlnosti. Především: předmět všeobecného chtění může být považován za společenský statek pouze tehdy, když je výsledkem sociální interakce, která sama o sobě může být ovlivněna společenským řádem. Tudíž společenské statky neobsahují ani přirozené schopnosti a předpoklady jednotlivců, ani ty věci, jež mohou povstat ze sociální interakce, avšak nejsou přístupné sociální regulaci (jako například tělesná přitažlivost osob). A navíc, dočkali bychom se tragických následků, kdyby prostě všechny společenské statky podléhaly distributivní spravedlnosti, včetně chleba, výletů na Bahamy, milostných poměrů atd. Společnost by se stala koncentračním táborem, kdyby měly být všechny věci rozdělovány pomocí společenského řádu. Proto požadavek sociální distributivní spravedlnosti musí být omezen na nejzákladnější, *fundamentální* společenské statky. Ale které společenské statky mají být chápány jako fundamentální?

V této souvislosti budeme uvažovat o dvou kritériích pro určování *fundamentálních* společenských statků: (i) Fundamentální společenský statek nesmí být ovládán jiným společenským statkem, jenž většína normálních lidí považuje za důležitější. Společenský statek je ovládán jiným společenským statkem, pokud spravedlivé rozdělování toho druhého znemožňuje záměrné rozdělování prvního. Například rozdělování ochrany fyzické integrity takovým způsobem, že každý má využívat fyzickou integritu na maximální míru, vylučuje záměrné rozdělování milostných poměrů, protože jakýkoliv pokus rozdělovat milostné styky by se dostal do rozporu s fyzickou integritou některých lidí. A jelikož většina lidí považuje fyzickou integritu za důležitější, než zaručený přístup k sexuálním záležitostem, společenský statek „milostné poměry“ je ovládán vyšším sociálním statkem, a to fyzickou integritou. Z toho vyplývá, že milostné poměry nejsou základním společenským statkem.

¹³ Viz k tomu: SANDEL, M. J.: *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge 1982, nebo WALZER, M.: *Spheres of Justice*. Oxford 1983.

¹⁴ Viz k tomu: FRANKENA, W. K.: The Concept of Social Justice. In: BRANDT, R. B. (red.): *Social Justice*. Englewood Cliffs 1962, str. 1–29, nebo také VLASTOS, G.: Justice and Equality. In: BRANDT, R. B. (red.): *Social Justice*. Englewood Cliffs 1962, str. 31–72, nebo HONORÉ, A. M.: Social Justice. In: SUMMERS, R. S. (red.): *Essays in Legal Philosophy*. Oxford 1970, str. 61–94; RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 62; HARE, R. M.: Justice and Equality. In: ARTHUR, J. & SHAW, W. H. (red.): *Justice and Economic Distribution*. Englewood Cliffs 1978, str. 116–131.

¹⁵ Srov. RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 90, nebo WALZER, M.: *Spheres of Justice*. Oxford 1983, str. 6.

(ii) Společenský statek je fundamentální tehdy, jestliže *nemůže být nahrazen* jiným (nepřevládajícím) společenským statkem, ať už jde o případ závislý či nezávislý na aktuálních životních podmínkách. Například v primitivní sběračské společnosti potraviny nemohou být nahrazeny penězi, protože žádné neexistují. Důsledkem toho jsou potraviny v takových společnostech základním společenským statkem, který podléhá požadavku spravedlivého rozdělování. To stejné může platit i pro moderní společnost v dobách války, kdy jsou potraviny tak vzácné, že by trh neochránil jejich spravedlivé rozdělení. Za normálních podmínek však v moderní společnosti není žádný důvod k rozdělování potravin. Jestliže každý člověk disponuje přiměřeným minimálním příjmem, alokaci potravin již zajistí tržní ekonomika, která celkem vzato splňuje požadavky distributivní spravedlnosti. V tomto případě jídlo není základním společenským statkem, protože může být nahrazeno spravedlivým rozdělováním peněz.¹⁶

Obě kritéria nám umožňují rozpoznat základní společenské statky sociálního života, které podléhají distributivní spravedlnosti. Pokud je uplatníme na *normální podmínky* moderní společnosti, dostaneme řadu základních sociálních statků, jež zahrnují alespoň následujících pět oblastí: (1) obecná práva jednotlivců, (2) osobní svobody, (3) politická práva, (4) sociální pozice a (5) ekonomické zdroje.

(1.) Obecná práva: Jsou to práva, která jsou bezpodmínečně přisuzována jednotlivcům pouze proto, že jsou členy společnosti, bez ohledu na jejich zvláštní podmínky či činnosti, jako například právo na fyzickou integritu, svobodný projev, právo na vlastnictví atd. Obecná práva obvykle obsahují určité podmínky, za kterých jsou přeformulována do zvláštních práv každého jednotlivce. Například obecné právo na majetek nám vůbec nezaručuje žádná zvláštní majetková práva, ale umožňuje nám získat takové právo vykonáváním určitých činností, například koupí osobního automobilu. Oproti obecnému právu na vlastnictví je něčí vlastnické právo k osobnímu automobilu, který si dotyčný koupil, právem zvláštním, které znemožňuje jiným lidem toto auto používat.

A co rozdělování obecných práv? V zásadě je možné rozdělovat je nerovně mezi členy společnosti, jako tomu bylo například za feudalismu. Ale existují pro to přijatelné důvody? Pokud se domníváme, že všichni členové společnosti jsou majetkově rovnými členy, tak nemohou existovat nějaké důvody k nerovnému rozdělování obecných práv, jelikož táto nerovnost by

nebyla slučitelná s myšlenkou rovnosti lidského jmění. Samozřejmě, že mohou nastat určité důvody pro rozdělování *zvláštních* práv nerovným způsobem. To jde však vždy udělat tak, že se formulují obecná práva všech jednotlivců takovým způsobem, kdy se definují podmínky, za kterých konkrétní jednotlivci mají určitá zvláštní práva. Z toho však plyne, že obecná práva musí být vždy rozdělována rovně, protože si nelze představit žádný důvod, který by ospravedlnil jejich nerovné rozdělování.¹⁷

(2) Osobní svobody: Svobody jsou příležitosti jednotlivců k tomu, aby si zařídili svůj život podle svých představ bez toho, že by jim v tom bylo nějak bráněno. Společenská rovnost vyžaduje, že osobní svobody mají být rozdělovány *rovně* mezi všichni členy společnosti, pokud ovšem nemůže být nerovné rozdělování ospravedlněno všeobecně přijatelnými důvody. A jelikož většina lidí si přeje mít co nejvíce svobody, můžeme dodat, že s osobními svobodami má být nakládáno tak, aby každý měl tu *nejneomezenější* svobodu, jež je možná v pokojném a fungujícím společenském řádu. Existují tedy nějaké důvody ospravedlňující nerovnosti v osobních svobodách?

Oproti obecným právním není existence takových důvodů apriorně vyloučena pojmovým vymezením. Vlastně existuje několik důvodů, kterými je ospravedlňováno nerovné rozdělování svobody. Jedná se zde o zvláštní skupiny lidí, které buď nejsou schopné, nebo ochotné plně využívat svou svobodu, jako třeba děti, mentálně postižené osoby a zločinci. Tyto důvody se však vztahují k velice speciálním podmínkám a neuplatňují se obecně u normálních dospělých osob. Co se týče dospělých jednotlivců, v podstatě neexistují žádné dobré důvody, které by mohly ospravedlnit nerovnosti jejich svobod, neboť takové důvody by musely prokázat, že nerovné svobody by byly ku prospěchu všech zúčastněných lidí. A není pravděpodobné, že by se něco takového dalo prokázat. Obecně vzato, nerovné rozdělení osobní svobody je na první pohled neospravedlnitelné. Následně je všeobecně požadována *co největší možnost stejných svobod* pro každého, mimo několika málo případů, kde je omezení rovné svobody spravedlivé.¹⁸

(3) Politická práva: Tato práva jsou příležitostmi členů společnosti k účasti na rozhodovacím procesu ve veřejných záležitostech, t.j. věcech, které zasahují do značné míry všechny členy společnosti, jako třeba všeobecně závazná pravidla společenského života a organizace společenských institucí. Lze ukázat, že situa-

¹⁶ Viz k tomu: KOLLER, P.: Soziale Güter und soziale Gerechtigkeit. In: KOCH, H. J. – KÖHLER, M. – SEELMANN, K.: (red): *Theorien der Gerechtigkeit*. ARSP-Beiheft 56, Stuttgart 1994, str. 79–104.

¹⁷ Viz k tomu: HART, H. L. A.: Are There Any Natural Rights? In: *Philosophical Review* 64, 1955, str. 175–191.

¹⁸ Srov. RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 201, nebo KOLLER, P.: Grundlinien einer Theorie gesellschaftlicher Freiheit. In: RÜMELIN-NIDA, J. – VOSSENKUHL, W. (red.): *Ethische und politische Freiheit*. Berlin – New York 1998, str. 476–508.

ce zde je stejná jako v případě osobní svobody. Proto musí být politická práva, až na pár výjimek, rozdělována rovně mezi občany.¹⁹

(4) **Sociální pozice:** Jsou to relativně stabilní sociální role v rámci systému společenské dělby práce, jež zajišťují přístup ke kýženým zdrojům osobního blahobytu, jako např. příjmu, bohatství, autority, moci, vlivu a prestiže. Jak je možné rozdělování sociálních pozic? Vypadá to, že existují nějaké důvody, které do jisté míry ospravedlňují nerovnost pozic. Většina lidí by souhlasila s tím, že dobře organizovaný společenský život vyžaduje existenci některých pozic, jež jsou vybaveny zvláštními pravomocemi a jejichž držitelé si zaslouží vyšší příjem a prestiž. Navíc je všeobecně známo, že některé činnosti, které vyžadují zvláštní schopnosti nebo jsou spojeny se speciální zodpovědností, by měly být placeny lépe než ostatní. Proč je tomu tak?

Vysvětlení najdeme ve skutečnosti, že společenské soužití a spolupráce není situací, kde to, co jeden získá, druhý ztratí. Existují různé nerovnoměrné způsoby uspořádání společenské spolupráce. Za určitých podmínek může být nerovné rozdělování sociálních pozic nutné ke zlepšení účinnosti společenské spolupráce, což vede k prospěchu všech zúčastněných. Společnosti kupříkladu potřebují orgány, které jsou zmocněny vydávat a vynucovat sociální normy. Takže to může být proto, že účinného zorganizování společenské spolupráce lze dosáhnout pouze tehdy, když obsahuje nějaké nerovnosti sociálních pozic. A zdá se, že obecně lze takovéto nerovnosti akceptovat, pokud ovšem v dlouhodobějším výhledu přinesou všem zúčastněným lidem větší užitek, než by měli z rovnějšího rozdělení sociálních pozic. Tohle však platí pouze pod podmínkou, že kýžené pozice jsou přístupné všem členům společnosti. Výsledně pak mohou být nerovnosti sociálních pozic ospravedlněny pouze tehdy, když všichni obyvatelé mají *stejnou příležitost* dosáhnout lepších pozic podle svých možností a schopností.²⁰

(5) **Ekonomické zdroje:** Jsou to materiální a nemateriální prostředky, jež umožňují jednotlivcům zajistit si své přežití a uspokojovat své potřeby, například majetek, příjem a osobní schopnosti založené na vzdělání. Do jaké míry lze nerovné rozdělování ekonomických zdrojů ospravedlnit všeobecně přijatelnými důvody? Abychom si zodpověděli tuto otázku, musíme věnovat pozornost skutečnosti, že ekonomické zdroje nejsou *společenskými* statky ve smyslu, v jakém jsme o nich zatím hovořili. Naopak, ekonomické zdroje nevycházejí ze společenského řádu samotného, ale jsou výsledkem individuální práce a osobních úspěchů. Proto se zdá, že jedinci, kteří takové zdroje produkují svou

prací, mají na ně přednostní nárok.

V moderních společnostech však ekonomická dělba práce vyrostla do takových rozměrů, že výrobní proces se začíná do jisté míry podobat společnému podnikání, jehož výsledek je vytvářen spoluprací všech členů společnosti. Lze tedy předpokládat, že ve vysoce diferencovaných moderních společnostech jsou ekonomické zdroje zkrátka a dobře také společenskými statky, které mají být rozdělovány podle principu společenské rovnosti. Tak, jak tomu bylo v případě sociálních pozic, i tady najdeme různé důvody, které do jisté míry ospravedlňují ekonomické nerovnosti.²¹

Jedním z těchto důvodů je *princip úspěšnosti*, podle něhož jsou nerovnosti možné, pokud odpovídají příslušným příspěvkům, úspěchům a zásluhám lidí, a to za předpokladu, že tyto nerovnosti jsou k prospěchu všech zúčastněných lidí. Druhý důvod pramení ze skutečnosti, že účinný ekonomický řád vyžaduje stabilní *majetková práva*. I když taková práva obvykle způsobují nerovnost v majetku, tyto nerovnosti se zdají být přijatelné a to do té doby, dokud budou majetková práva nutnou podmínkou zajištění efektivní tržní ekonomiky, která je z dlouhodobého hlediska k prospěchu všech, i znevýhodněných členů společnosti. Třetí důvod, který ospravedlňuje určité ekonomické nerovnosti, vyplývá z názoru, že moderní společnost není jen spolupracující společností, ale také společností solidarity, jehož členové nesou tíhu vzájemné zodpovědnosti vzhledem ke svému blahobytu. Zde vycházíme z pojetí společnosti, kdy se stará o lidi, kteří z jakéhokoliv důvodu nejsou schopni nakládat se svým životem tak, aby se účastnili společenské spolupráce. Stručně shrnuto, zdá se, že ekonomické nerovnosti jsou ospravedlnitelné různými důvody, mezi jinými i principem úspěšnosti, uznáváním nezadatelných práv a uvážením zvláštních potřeb. Ve všech případech však dochází k ospravedlnění nerovností pouze tehdy, pokud jsou tyto z dlouhodobého pohledu prospěšné všem členům společnosti.

Z uvedeného výkladu bychom mohli odvodit pět požadavků sociální spravedlnosti, které považují za jádro jakékoliv přijatelné koncepce sociální spravedlnosti. V poslední části tohoto výkladu budeme věnovat pozornost právě těmto požadavkům.

4. ZÁKLADNÍ POŽADAVKY SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOSTI

Jak již jsme uvedli, naše současné pojetí sociální spravedlnosti představuje poněkud složitou sestavu různých morálních požadavků vznášených na institu-

¹⁹ Viz k tomu: KELSEN, H.: *Vom Wesen und Wert der Demokratie*. Tübingen 1929; RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 221.

²⁰ Srov. RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 83, nebo POGGE, TH.: *Realizing Rawls*. Ithaca - London 1989, str. 161.

²¹ Srov. RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Ma. 1971, str. 258, nebo MILLER, D.: *Social Justice*. Oxford 1976.

cionální řád celé společnosti. Jsou to požadavky, jež se postupně vyvinuly ze společenských konfliktů a třídních bojů v dějinách moderní společnosti. Na tomto místě se nemůžeme věnovat všem těmto požadavkům. Proto se omezíme pouze na ty požadavky, které vyplývají z rozdělovací spravedlnosti, jež však hrají hlavní roli v sociální spravedlnosti.

Když uplatníme základní princip rozdělovací spravedlnosti, čili princip společenské rovnosti, na základní společenské statky, jež se v zásadě rozdělují prostřednictvím institucí moderní společnosti, dostaneme pět základních požadavků sociální spravedlnosti: *rovnost před zákonem, maximální rovnou svobodu, demokratickou účast na veřejném dění, rovnost příležitostí a ekonomickou spravedlnost.*

(1) Rovnost před zákonem: Tento požadavek je vznášen, uplatníme-li princip společenské rovnosti na obecná práva členů společnosti. Může být vyjádřen následovně: Všichni členové společnosti mají mít rovná obecná práva založená na všeobecných a neosobních právních pravidlech, která jsou zavazující pro všechny jednotlivce bez ohledu na jejich osobní vlastnosti. Jestliže je nerovné právní jednání ospravedlňováno či dokonce vyžadováno všeobecně přijatelnými důvody, musí být tato nerovnost založena na obecných a neosobních právních pravidlech, která specifikují podmínky, za kterých se mají nerovná zvláštní práva udělovat příslušným jednotlivcům.

Požadavek právní rovnosti, který v podstatě představuje nejzákladnější princip moderního ústavního pořádku, může znít docela prostě, ale otevírá množství problémů, které často ztěžují jeho přesnou definici. Jeden problém zahrnuje důvody, o nichž se domníváme, že ospravedlňují nerovné právní jednání či právní rozdíly. V mnoha případech se zdá docela jasné, že některé důvody nejsou všeobecně přijatelné, aby ospravedlnily právní nerovnosti, obzvláště pak takové důvody, které se vztahují k nepodstatným vlastnostem jedinců, jako třeba rase, pohlaví, třídě, náboženství, politickému názoru atd. Ale to náš problém neřeší. Především, existují některé případy, kde se uvážení těchto vlastností jasně ospravedlňuje. Za druhé, vyloučení těchto vlastností nám neříká, jaké důvody mohou být odpovídající tomu, aby ospravedlnily nerovné právní jednání. Další problém má co do činění s referenčním objektem rovného právního vztahu. Jaké aspekty jsou významné pro rovné právní jednání: pouhé právní akty (jako kupříkladu pokuta za určitý přestupek), nebo efektivní společenské důsledky právních aktů (například jejich dopad na sociální a ekonomickou situaci lidí)? V prvním případě je rovnost před zákonem slabá a nezohledňuje nejaktuálnější společenské nerovnosti, zatímco v druhém případě je velice žádoucí a těžko proveditelná.

(2) Maximální rovnost svobody: Tento požadavek, jenž vyvěrá z principu společenské rovnosti při jeho aplikaci na osobní svobody, říká, že všichni členo-

vé společnosti mají mít co největší stejnou svobodu, což je možné pro všechny v pokojném a všeobecně prospěšném společenském řádu. Aby bylo možné zaručit stejnou svobodu, je nutné omezit svobodu všech jednotlivců obecnými a neosobními právními pravidly tak, aby svoboda každého jednotlivce byla slučitelná se stejnou svobodou ostatních.

Běžně rozšířeným názorem je, že nejdůležitější částí rovné svobody je soustava *základních svobod*, které zaručují každému chráněnou sféru soukromé autonomie, v níž člověk může uskutečňovat svůj vlastní životní styl. Tato práva zahrnují i práva na tělesnou integritu a svobodu pohybu, svobodu svědomí a svobodu slova, svobodu sdružování, a také do jisté míry i ekonomickou svobodu. Ačkoliv existuje obecně široká shoda názorů na tyto svobody, je poněkud rozporuplné, jak by měl být určen jejich rozsah. V této souvislosti, viděno z hlediska nezúčastněné třetí strany se domníváme, že svoboda člověka je slučitelná se stejnou svobodou jiného člověka, pokud důsledky a vedlejší účinky naplňování této svobody si nevyžadují striktnější omezení této svobody zmenšením jejího rozsahu. Tento přístup však ve skutečnosti neřeší tento problém, jelikož vede k značným neshodám v hodnocení důsledků možného rozsahu svobody na straně jedné a jejího omezení na straně druhé.

(3) Účast na demokratickém řízení společnosti: Tento požadavek pramení z principu společenské rovnosti při jeho aplikaci na politická práva. Dle něho všichni členové společnosti jsou stejně oprávněni účastnit se v rozhodovacím procesu o veřejných záležitostech v souladu s tím, jak jsou těmito záležitostmi ovlivňováni. To znamená, že veřejné záležitosti, t.j. věci, jež postihují všechny nebo alespoň většinu obyvatel, podléhají kolektivnímu uvážení a rozhodnutí, v němž všichni zúčastnění lidé mají stejné právo účastnit se a volit, ať už přímo či nepřímo.

Obecně vzato je nevhodnější procedurou pro demokratické rozhodování *pravidlo většiny*. Toto pravidlo však má své významné nedostatky. Jedním z nich je jeho necitlivost k rozdílu v intenzitě osobních preferencí ve vztahu k uvažovaným alternativám. Proto se pravidlo většiny neuplatňuje na věci, které postihují základní práva a svobody jednotlivců, jež jsou tak důležité, že převažují nad soutěžícími zájmy jiných osob. I tak je však často velice rozporuplné, jaká práva mají mít přednost před rozhodováním většiny. Dalším problémem demokratického rozhodování je pak otázka, jak určit skupiny lidí, které jsou oprávněny účastnit se rozhodovacího procesu o určitých veřejných záležitostech, jelikož pro postižené je takováto záležitost obvykle věc stanovení míry, a nikoliv otázkou buď, anebo.

(4) Rovnost příležitostí: Tento požadavek, který odráží dopad distributivní spravedlnosti na společenskou vyhlídku a pozici, nám říká, že nerovnosti sociálních pozic jsou ospravedlněny pouze natolik, na-

kolik jsou nutné pro udržení pokojného a účinného společenského řádu ku prospěchu všech (včetně těch znevýhodněných členů), za předpokladu, že lepší sociální pozice jsou přístupné všem.

Ačkoliv se zdá, že tento požadavek je respektován, nicméně je dnes předmětem vážných sporů to, jak přesně je možné vymezit jeho obsah a taky, jak je možné ho uplatnit. Co to znamená, že společenský řád má prospívat každému, a jaké jsou empirické ukazatele prozrazující, že tomu tak je? A co je harmonický a účinný společenský řád? Jak víme, jestli nerovnosti sociálních pozic jsou skutečně nutné pro dosažení takového řádu? A kdy můžeme říci, že sociální pozice jsou přístupné všem? Na všechny tyto otázky je nejen těžké nalézt jednoznačnou odpověď, ale ony samy jsou ve své podstatě velice sporné.

(5) Ekonomická spravedlnost: Požadavek ekonomické spravedlnosti se objevil v průběhu vývoje moderních společností, které čím dál tím více přejímaly formu všezahrnujících systémů společenské spolupráce a vzájemné závislosti. To následně vedlo k myšlence, že všichni členové společnosti mají v zásadě stejný nárok na ekonomické zdroje s tím, že ekonomické nerovnosti musí být ospravedlněny obecně přijatelnými důvody.

Jelikož tento požadavek je vysoce ožehavý a politicky hodně diskutovaný, mohli bychom ho stručně uvést takto: Ekonomické nerovnosti jsou ospravedlnitelné do té míry, která je nezbytná pro zajištění účinného ekonomického řádu ku prospěchu všech lidí, včetně znevýhodněných jednotlivců. Tento přístup je však různě interpretován, od extrémně ekonomického liberalismu až po radikální socialismus. Analýza těchto přístupů však překračuje rámec našeho výkladu.

Závěrem bychom mohli uvést, že pojem sociální spravedlnost má široký význam, jenž obsahuje některé základní morální požadavky, které dnes nejsou pouze přiměřeně přijatelné, ale také všeobecně uznávané. Mnohé z těchto požadavků jsou však velice vágní a jejich porozumění vede k různým neshodám, co na druhé straně vede k jejich široké aktualizaci. Nicméně požadavky sociální spravedlnosti nejsou ani bezobsažné, ani nepostrádají praktického významu. Jejich funkcí je poskytnout základní východisko pro další přemýšlení a diskusi o tom, jak by měla být lidská společnost uspořádána všeobecně přijatelným způsobem.

*Z angličtiny přeložil L. Hlouch.
Pro časopis upravila T. Machalová.*